

(тобто від Загроддя). На тій брамі від міста годинник. Руська школа – у спільному володінні". У "Постанові на академію острозьку" (бл. 1621) фіксуються видатки "до 7 (4?) кімнат зимою і до пекарні з кухнею дерева... направа печей, вікон усюди в школі, кімнатах, на потреби і різне начиння до кухні".

Будівлі ОА, правдоподібно, були двоповерховими та дерев'яними, в іншому випадку лісттратори мали б відзначити їх мурований характер. Древ'яними та на два поверхі були семи- та десятиверхі князівські палаци в дитинці та пригородку, єпископський двір *Кирила Терлецького* (збудований між 1585-1591 роками). До речі, приміщення зведені перед 1750 р. василіанської школи у волинському місті Гощі також були з дерева.

Очевидно, в академії жили деякі викладачі та студенти. Це була звична для тих часів практика. Так, наприклад, в описі академії Любрянського в Познані (1560-ті рр.) читаємо: "Є в ній 6 світлиць, що обігріваються, з них одна склеписта..., призначена для професорів, друга доволі велика – спальня. Є в тій будівлі на долі і на горі чимало світлиць для учнів". Що ж до розподілу навчальних приміщень за "школами", то, ймовірно, що Вільнюське братське училище взяло їх за зразок, коли у 1617 р. вимурувало нове приміщення. Як повідомляв близький до Острога діяч *Леонтій Карпович*, "соороужихомъ каменнымъ назданіемъ домъ школьній во пять училищъ раздѣленный, отъ них же во трехъ латинская наука... чтется, въ четвертомъ русская, пятое во словенскаго и греческаго языка наказаніе".

Місця розташування колишніх будівель ОА не встановлено. Виявити їх можна, віднайшовши під час археологічних розкопок оригінальні за планом фундаменти стаєнь.

Література: Акты Западной России. – С.-Петербург, 1851. – Т. 4. – С. 506; Архив Юго-Западной России. – Киев, 1859. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 203, 319; Боротьба Південно-Західної України проти експансії Ватікану та унії (Х – половина XVII ст.). – Київ, 1988. – С. 78, 90, 91; Інвентар частини

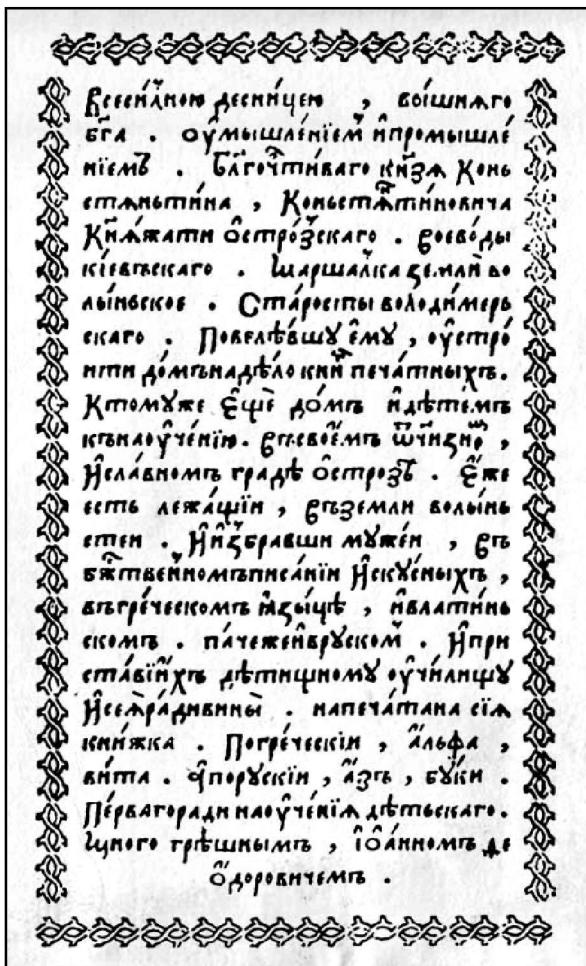
замку в Острозі / Підгот. М. Боянівська // Там само. – С. 122; Інвентарі дворів та замочків Острожчини 1621 р. // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 128; Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів, 1989. – С. 111; Мицько І. Як могли виглядати приміщення Острозької академії // Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції "Остріг на порозі 900-річчя". – Остріг, 1993. – С. 112-114; Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia. – Warszawa – Kraków, 1913. – S. 97, 99-100, 103-106, 140-141; Lukaszewicz S. Obraz historyczno-statyczny miasta Poznania w dawnich czasach. – Poznań, 1838. – T. 2. – S. 14-15; Monumenta Poloniae Vaticana. – Cracoviae, 1938. – T. 6. – Pars. 2. – P. 198, 387, 397.

Ігор Мицько

Буквар (Острог, 1578)

Перша відома книга Острозької друкарні. Вийшла 18 червня 1578 року, умовно названа дослідниками "Буквар", або "Азбука". На титульному аркуші назва "Напечатана сія книжка По греческі альфа, вита, а по рускіи азъ, бъки". Склад: титул "Всесил'ною десницею...", вихідні відомості та герб *B.-K. Острозького* на зв. титулу; кириличний та грецький алфавіт – арк. [2]; текст молитов паралельно грецькою та церковнослов'янською мовою "За молитвъ светыѣ ѿць нашихъ, Ги Ісе Хе Сне Бже помилѹи нась, аминь" – арк. [2 зв.-8]; сигнет *Івана Федорова* – арк. [8 зв.]; "Начало обученія дѣтемъ, хотащимъ разѹмѣти писаніе" – арк. [8-12]; "А сія азбѹка книги осмочастныа сиръчъ грамматикий" – арк. [13-17 зв.]; "Страдалнаѧ сѹть тако" – арк. [18-19 зв.]; "По ортографїи" – арк. [20-30 зв.]; азбучний акровірш – арк. [31-32 зв.]; "За млтвъ стыхъ ѿць нашихъ, Ги Ісе Хе Сне Бже помилѹи нась, аминь" – арк. [33-47 зв.]; трактат Чорноризця Хрибра про письмена "Сказаніе како состави

стий Кириль Философъ азъбукъ, по языку словенъскъ, и книги преведе, ѿ греческихъ на словенскіи языкъ” – арк. [48-56 зв.].

Титульна сторінка острозького “Букваря”
1578 року

У деяких дослідженнях вважається, що це було два окремі видання – “Азбука” (хрестоматія, читанка), що складалася із 8 аркушів і включала паралельні тексти молитов гречкою та церковнослов’янською мовою, і “Буквар” на 48 аркушах. У факсиміле 1983 р. обидві частини видані разом.

Титульний (заголовний) аркуш, оточений прямокутною набірною рамкою, є важливим автентичним джерелом, що коротко інформує про ініціатора видання князя *B.-K. Острозького*, заснування в Острозі поряд із друкар-

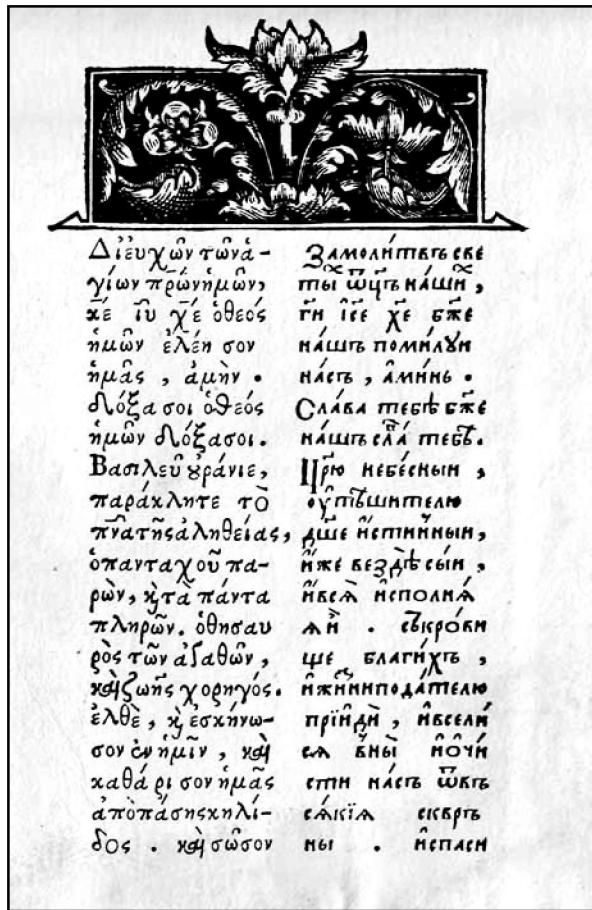
нею школи, тобто ОА, а також залучення до неї викладачів. Початок тексту: “Всесил’ю десницею вышнаго БГа, оумышленемъ и промышленемъ Блгочестиваго кнзя Константина Константиновича кнажати Острозского, воеводы киевского, маршал’ка земли волынськое, старосты володимирьского”.

Герб В.-К.Острозького з острозького “Букваря” 1578 року

Поєднання відкриття друкарні зі школою (Академією) вказано таким чином: “Погребаша ему оустроиti домъ на дѣло книжъ писанію въ своємъ шчизно и славномъ градѣ Острозѣ, єже есть лежацій въ земли волынсьтей”. Вказувалося також, що до Острога були запрошенні вчені-викладачі, богослови, знавці мов: “И изъбравши музеи, въ бжгтвенному писанію искусствъ,

въ греческомъ языцъ и в латинскомъ, паче же и в рускомъ. И пристави ихъ дѣтишному училищу”.

Сторінка острозького “Букваря” 1578 року

Ім'я друкаря вказане наприкінці титульного аркуша: “И сеа ради вины, напечатана сіа книжка... много грѣшныиъ Іоанномъ Феодоровичемъ”, а на звороті титула продовження цього речення “в лѣто ѿ създанія миру ЗПС [7086], а ѿ воплощенія. Гда нашего, Іса Ха ѾАФОИ [1578]. мѣца июня, ІІ[18] дна”. Нижче – герб князів Острозьких зі слівами вгорі “Ко́ста́тии Ко́стянтинови” а під гербом “Княжа Остро́ське”.

Два аркуші (31 і 32) цієї книги є в екземплярі Копенгагенської бібліотеки. Єдиний, майже повний примірник книги, не має пагінації, складається із 56 ненумерованих аркушів

(тобто 112 сторінок). Він зберігся до нашого часу в Дослідницькій (Земельній) бібліотеці м. Готи (ФРН). Чотири аркуші є в Державній бібліотеці Росії (Москва). Готський примірник цієї книги був переплетений і отримав палітурку не раніше 2-ої половини XVII століття. На другому форзаці томика з Готи є запис його власника-ходознавця Еліаса Гуттера, датований 1583 роком. Потім цей примірник перейшов до професора І. Є. Герхарда, після смерті якого його бібліотеку “Герхардину” купив Фридрих I, герцог Заксен-Гота-Альтенбурзький. Про належність цієї унікальної книги до бібліотеки Герхарда свідчить наявний екслібрис (книжковий знак) із по-значенням: “... Bibliothecae Gerhardinae...”. Бібліотека була перевезена із Єни до замку Фріденштайн у м. Готі, столицю тюрінзьких ландграфів. На звороті титульного аркуша зазначено в овальній рамці латинською мовою “Biblioteca ducalis Gothana. 1799” (“Бібліотека готських князів. 1799”).

Про це острозьке видання не було жодних звісток у літературі до 1960-х років. У 1946-1956 рр. Готська бібліотека була вивезена як військовий трофей із Німеччини до СРСР, знаходилась в Академії наук і була повернена в Готу, в тодішню НДР. Каталог сло-в'янських книг Готської бібліотеки склав учений-бібліолог Гельмут Клаус у 1961 р. і в додатку фоторепродукцій (№ 2) опублікував титульний аркуш цього, як зазначено, “унікату” (№ 190), якого не знав до цього часу жодний з істориків книги й укладачів каталогів стародруків, зокрема І. Карапетів, В. Ундорський, Я. Головацький, П. Строев, І. Свенціцький.

Лише в 1968 р. вперше про цей примірник свої студії опублікували двоє вчених – німець Г. Грасгофф і англієць Дж. І. Г. Сіммонс (відомий професор-славіст із Бодлеянської наукової бібліотеки в Оксфорді (Англія) – Bodleian Library, Oxford, Oxon). У тому ж році український історик і культуролог Я. Ісаєвич помістив у журналі “Україна” статтю про Б.

Тоді ж російський дослідник історії друкарства Є. Немировський висловив свої спостереження над текстом Б.

Г. Грасгофф, Дж. Сіммонс, Я. Ісаєвич вважали, що це два окремі видання. Детальний опис змісту й архітектоніки книги подали Є. Немировський в окремій праці як складової частини факсимільного видання Б. у Москві в 1983 р. (видавництво “Книга”) та Я. Ісаєвич у двох виданнях монографії про І. Федорова і в роботі (1989) про літературну спадщину цього ж друкаря. Структура Б.: перша частина (арк. 1-8) включає титульний аркуш, таблицю грецького алфавіту і молитви, надруковані паралельно двома шпалтами, наприкінці цієї частини вміщена гравюра друкарської марки (знака) Івана Федорова, така сама, як у львівському “Букварі” (Граматиці) з літерами “Iwan”; друга частина (арк. 9-57) починається дереворитною заставкою і заголовком в'яззю “Начало обученія дѣтесмъ”. 9-47 арк. повторюють текст львівського “Букваря” 1574 р.; третя частина (арк. 48-56) – “Сказаніє како состави стылъ Кириль философъ азъбуку...” – варіант твору “Про письмена” Чорноризця Храбра.

Публікації: “Азбука” Івана Федорова 1578 / Факс. изд. подг. Е. Л. Немировским. – Москва, 1983; Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів, 1989 (текст титульної сторінки – С. 111); Grasshoff H., Simmons J.S.G. Ivan Fedorovs griechisch-russisch / Kirchenslawisches Lesebuch von 1578 und der Gothaer Bukvar' von 1578 / 1580 / Mit einem Beitrag von H. Claus. Zur Geschichte der deutschen Besitzer des Gothaer Büchers. – Berlin, 1959.

Каталоги стародруків: Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Сводный каталог. – Кн. 1-2. – Москва, 2003. – № 69. – С. 504-506 (Азбука з 8 арк.); – № 72. – С. 531-532 (Буквар – 48 арк.); Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – № 3. – С. 25; Там само. – С. 25-26; Slavica-Katalog der Landesbibliothek Gotha / Bearb. von Helmut Claus. – Berlin, 1961. – S. 32 (№ 190. – Bukvar); Taf. 2.

Література: Ботвинник М. Б. “Азбука” Івана Федорова – источник просвещения восточносло-

вянских народов в XVI-XVII вв. // Из истории книги, библиотечного дела и библиографии в Белоруссии. – Минск, 1970. – С. 150-167; Його ж. Историография изучения “Азбуки” Ивана Федорова в СССР // Книга, библиотечное дело и библиографии Белоруссии. – Минск, 1974. – С. 93-114; Быкова Т. А. Место “Букваря” Ивана Федорова среди других начальных учебников // Известия АН СССР. Отделения лит. и яз. – 1955. – Т. 14. – Вып. 5. – С. 469-470; Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів, 1989. – С. 110-115, 156-157; Його ж. Невідомий острозький “Буквар” Івана Федорова (1578) // Рад. літературознавство. – 1969. – № 1. – С. 83-84; Його ж. Острожская “Азбука” Івана Федорова // Книга. Исслед. и материалы. – 1968. – Сб. 16. – С. 237-238; Його ж. Острозький “Буквар” Івана Федорова // Україна. – 1968. – № 9. – С. 8-9; Його ж. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1975. – С. 76-85; Його ж. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – 2-е вид., перероб. і доп. – Львів, 1983. – С. 75-83; Ковальський М. П. Джерела про початковий етап друкарства на Україні (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х – на поч. 80-х рр. XVI ст.). – Дніпропетровськ, 1972. – С. 27-30, 67; Його ж. Новые источники о деятельности Ивана Федорова на Украине. 1. Острожская “Азбука” 1578 года. Неизвестное издание Ивана Федорова // Некоторые проблемы социально-экономического развития Украинской ССР: Темат. сб. статей проф.-преп. состава кафедры истории СССР и УССР (Днепроп. ун-та). – Днепропетровск, 1970. – С. 189-195; Його ж. Острозька “Азбука” – невідома книга Івана Федорова // Пам'ятки України. – 1970. – № 1. – С. 21-24; Лабынцев Ю. А. Московский фрагмент “Азбуки” Ивана Федорова // Федоровские чтения. 1983. – Москва, 1987. – С. 170-173; Немировский Е. Л. Выдающийся памятник русской и украинской культуры // Полиграфия. – 1968. – № 11. – С. 41-44; Його ж. Иван Федоров и его эпоха: Энциклопедия. – Москва, 2007. – С. 66-75; Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст. – Київ, 1985. – С. 36-44.

Наталя Бондар,
Микола Ковальський